

INNOVATIVE ALLIANCE OF
SOUTH EAST EUROPE

IASSEE–RISE · RINISJA SHQIPTARE

Vazhdimësia Kushtetuese e Shqipërisë dhe Argumenti për Demokracinë e Drejtpërdrejtë

Themeli teorik i Rinisjes Shqiptare: pse cikli kushtetues i vitit 1998 duhet të mbyllet dhe pse sovraniteti i qytetarëve është korrigjuesi i vetëm i qëndrueshëm ndaj kapjes së shtetit

Dokument teorik shoqërues i Dokumenteve 1–5 të nismës qytetare

iassee-rise.org

Autor: Naskë Afezolli

Ish-Zëvendësministër (1991–1993) · Humphrey Fellow · autor i konceptit TAP

Cyrih – Tiranë · Shtator 2026 · rishikuar më 9 tetor 2026

PËRMBLEDHJE EKZEKUTIVE

Qëllimi. Ky dokument është themeli teorik i Rinisjes Shqiptare. Dokumentet 1–5 përcaktojnë çfarë propozon nisma qytetare dhe si do të zbatohet; ky dokument shpjegon pse një kushtetutë e re, e shkruar nga qytetarët dhe e mbështetur në demokracinë e drejtpërdrejtë, është zgjidhja e vetme e qëndrueshme për Shqipërinë.

Diagnoza. Prej tridhjetë e pesë vitesh Shqipëria ka pluralizëm, zgjedhje dhe alternim në qeverisje, por i njëjti model rikthehet: poste, tendera dhe licenca të shpërndara sipas besnikërisë, arritje kundër korrupsionit të kthyer pas — së fundmi me amnistinë e vitit 2024 për persona të dënuar nga gjykatat e posaçme kundër korrupsionit — dhe humbja e rreth 780 000 banorëve midis regjistrimeve të 1989-s dhe 2023-s.

Teza qendrore. Përgjegjësia për korrupsionin dhe për shkeljen e ligjeve dhe të Kushtetutës është personale: ajo u takon atyre që qeverisën, jo qytetarëve që e miratuan Kushtetutën e 1998-s në mirëbesim. Por rendi në të cilin ata qeverisën u siguroi mosndëshkimin. Kushdo që mban pushtetin për të zgjedhur se kush qeveris, herët a vonë kapet nga rrjeti që bën zgjedhjen, dhe rendi i 1998-s — së bashku me ndryshimet që partitë bënë më pas pa e pyetur popullin — ua lë këtë pushtet drejtuesve të partive: ata kontrollojnë listat e kandidatëve, shumicat dhe emërimet, ndërsa vetëm Kuvendi mund ta ndryshojë Kushtetutën (neni 177). Qytetarët mund të kërkojnë referendum (neni 150), por ai vetëm e shfuqizon një ligj, nuk e anulon dot, dhe buxheti, taksat dhe detyrimet financiare të shtetit përjashtohen (neni 151) — pikërisht aty ku vepron patronazhi.

Pse dështon reforma nga brenda. Alternimi zgjedhor, ndryshimi kushtetues në Kuvend, kushtëzimi i BE-së dhe vetingu institucional varen të gjitha nga pëlqimi i atyre që duhet të korrigjojnë. Islanda (2010–2013) e tregon qartë: një kushtetutë e hartuar nga qytetarët, e miratuar nga votuesit dhe më pas e varrosur nga parlamenti i vjetër.

Zgjidhja. Një kushtetutë e re e hartuar nga një komision juristësh kushtetues dhe ekspertësh jopartiakë, e shqyrtuar publikisht nga qytetarë të përzgjedhur me short dhe e miratuar nga populli në referendum detyrues, e mbështetur në tri parime: zgjedhje e hapur (përzgjedhje sipas meritës dhe publikisht për organet kalimtare; kandidim i hapur më pas, pa lejen e asnjë partie); fjala e fundit t’u kthehet qytetarëve (referendume detyruese me veto mbi ligjet kryesore, ndryshimet kushtetuese dhe buxhetin; shkarkim i çdo zyrtari të lartë); shteti të bëhet i dukshëm (publikim në kohë reale i çdo kontrate, page dhe fondi; patronazhi shkelje kushtetuese dhe partitë patronazhiste të shpërbëra nga gjykata mbi bazë provash).

Rruga ligjore. Sovraniteti popullor (neni 2) dhe referendumi me nismë qytetare (neni 150) shprehin vullnetin e popullit; kushtetuta e re hyn në fuqi vetëm përmes procedurës së rishikimit që parashikon vetë Kushtetuta, përfshirë nenin 177, dhe miratimit nga populli në një referendum detyrues. Mendimi i Komisionit të Venecias kërkohet si garanci juridike kundër shfuqizimit, jo si autoritet mbi një vendim që i përket vetëm popullit shqiptar. Komisioni Qendror i Zgjedhjeve e organizon votimin nën vëzhgim ndërkombëtar; shtetasit shqiptarë jashtë vendit votojnë me postë, siç votuan për herë të parë në vitin 2025.

Tranzicioni — dy faza. Së pari qeveria, pastaj kushtetuta. Faza 1, tani: dorëheqja e qeverisë dhe krijimi i një qeverie teknike me mandat të kufizuar, pa asnjë parti parlamentare, me mjete paqësore dhe të ligjshme, siç kërkon protesta paqësore e udhëhequr nga Kuvendi Kombëtar Qytetar. Faza 2:

procesi kushtetues. Një Bord Drejtues Kalimtar me 75 anëtarë (35 rezidentë, 5 vende për drejtuesit e lëvizjeve qytetare të protestës, 35 diasporë) përzgjidhet para referendumit — aplikim i hapur nga çdo shtetas shqiptar, veting i thellë dhe përzgjedhje e kandidatëve më të mirë nga një komision intelektualësh jopartiakë — por nuk ka asnjë pushtet shtetëror deri në një votë “PO”. Më pas prej tij dalin një Qeveri Teknike Kalimtare me 15 anëtarë dhe një Këshill Ekzekutiv i Tranzicionit me 3 anëtarë pa Kryeministër, me mandat të caktuar e të papërsëritshëm që përfundon kur marrin detyrën institucionet e reja. Asnjë deputet apo ministër i 36 viteve të fundit nuk mund të aplikojë.

Kërkesa ndaj partnerëve. Garanci ndërkombëtare, jo imponim ndërkombëtar: Bashkimi European, Shtetet e Bashkuara, Zvicra, Këshilli i Europës dhe OSBE-ja ftohen të vëzhgojnë, të shqyrtojnë dhe të shoqërojnë një vendim që i përket vetëm popullit shqiptar.

PËRMBAJTJA

Shënim mbi këtë dokument

I. Argumenti në Përmbledhje

II. Pyetja Strukturore

III. Vazhdimësia Historike (1878–2026)

IV. Copëzimi dhe Çmimi i Centralizimit

V. 1924: Eksperimenti i Ndërprerë

VI. 1945–1991: Përqendrimi i Plotë

VII. 1991–2026: Pluralizëm pa Sovranitet Qytetar

VIII. Provat e Kapjes

IX. Një Teori e Kapjes: Kush Zgjedh, Kapet

X. Pse Reforma Brenda Sistemit Nuk Mund të Ketë Sukses

XI. Pse Demokracia e Drejtpërdrejtë Është Zgjidhja e Vetme e Qëndrueshme

XII. Arkitektura e Kushtetutës së Re

XIII. Mësime Krahasese

XIV. Rruga drejt Kushtetutës së Re

XV. Rreziqet dhe Garancitë

XVI. Implikimet Strategjike për Aleancën Perëndimore

XVII. Përfundim: Nga Përfaqësimi i Kapur te Sovraniteti Qytetar

Shtojcë: Si Zbatohen Propozimet

Burimet

Shënim mbi këtë dokument

Dokumentet 1–5 të Rinisjes Shqiptare paraqesin peticionin, kushtetutën e re, dokumentin e bardhë, paketën e dorëzimit ndërkombëtar dhe planin e tranzicionit. Ato tregojnë çfarë propozon nisma dhe si do të zbatohet. Ky dokument tregon pse. Ai është argumenti teorik nën gjithë paketën: pse vështirësitë e Shqipërisë i kanë mbijetuar çdo ndërrimi qeverie, pse korrigjuesit që ofron rendi i 1998-s nuk mund t’i riparojnë ato, dhe pse një kushtetutë e re e mbështetur në demokracinë e drejtpërdrejtë, e hartuar nga ekspertë jopartiakë dhe e miratuar nga populli, është zgjidhja e vetme e qëndrueshme. Ai nuk i shfajëson ata që qeverisën: përgjegjësia për korrupsionin dhe për shkeljen e ligjeve dhe të Kushtetutës është personale.

Ai zëvendëson dokumentin e diskutimit të shkurtit 2026 *Vazhdimësia Kushtetuese e Shqipërisë dhe Domosdoshmëria e Përforsimit Struktural*. Ai dokument diagnostikonte të njëjtin problem struktural, por propozonte përforsimin e rendit ekzistues. Analiza e mëpasshme — dhe hartimi i dokumenteve të peticionit — çuan në një përfundim më të prerë: rendi ekzistues nuk mund të përforsohet deri në shërim, sepse pushteti për ta përforsuar ndodhet pikërisht te strukturat që duhen korrigjuar. Kur ky dokument dhe Dokumentet 1–5 ndryshojnë, vlejnë ky rishikim dhe Deklarata Themeluese e Përbashkët e 3 tetorit 2026; Dokumentet 1–5 do të përshtaten me to.

Ky rishikim i 9 tetorit 2026 merr parasysh vërejtjet me shkrim të marra për tekstin e shtatorit. U ndryshuan tetë pika: përgjegjësia personale e atyre që qeverisën thuhet qartë; Komisionit të Venecias i kërkohet vetëm një mendim juridik, pa asnjë autoritet mbi vendimin; decentralizimi vendoset brenda një shteti unitar dhe nuk ka të bëjë me kantonet zvicerane; teksti kushtetues hartohet nga ekspertë dhe shqyrtohet nga qytetarët; gjyqtarët përzgjidhen sipas meritës, jo me votë popullore; dokumenti i përket vetëm Shqipërisë; u hoq seksioni mbi metodën historike; dhe radha e hapave përcaktohet në dy faza — së pari dorëheqja e qeverisë dhe një qeveri teknike, pastaj procesi kushtetues. Një shtojcë tregon si zbatohet çdo propozim.

I. Argumenti në Përmbledhje

Krizat politike të Shqipërisë zakonisht lexohen përmes zgjedhjeve, partive dhe personaliteteve. Ky dokument nuk i shfajëson ata që qeverisën: përgjegjësia për korrupsionin dhe për shkeljen e ligjeve dhe të vetë Kushtetutës është personale, dhe përgjegjësit duhet të japin llogari para drejtësisë. Teza e tij është se rendi kushtetues u lejoi atyre të veprojnë pa u korrigjuar nga qytetarët. Prej tridhjetë e pesë vitesh ka pluralizëm, mbahen zgjedhje dhe qeveritë alternohen, por i njëjti model rikthehet — poste, tendera dhe licenca të shpërndara sipas besnikërisë politike, arritje kundër korrupsionit të kthyer pas, dhe vendi i zbrazur nga njerëzit e vet. Popullsia rezidente ra nga 3 182 417 në regjistrimin e 1989-s në 2 402 113 në regjistrimin e 2023-s, një humbje e dokumentuar prej rreth 780 000 vetash, nga të cilët 429 628 vetëm që nga viti 2011.

Kjo u bë e mundur nga një e metë e vetme projektimi, e përsëritur gjatë gjithë historisë kushtetuese shqiptare: **kushdo që mban pushtetin për të zgjedhur se kush qeveris, herët a vonë kapet nga rrjeti që bën zgjedhjen**. Në rendin e 1998-s ky pushtet u takon drejtuesve të partive, të cilët kontrollojnë listat e kandidatëve, shumicat parlamentare, emërimet dhe — përmes rregullit të dy të tretave të nenit 177 — vetë Kushtetutën. Qytetarët mund të ndryshojnë se cila parti qeveris. Ata nuk mund të ndryshojnë rregullat me të cilat qeveris çdo parti. Qytetarët që e miratuan Kushtetutën e

1998-s në mirëbesim, pas tragjedisë së 1997-ës, nuk janë fajtorë: ndryshimet e mëvonshme që e përqendruan edhe më shumë pushtetin — si ato të vitit 2008, të rëna dakord mes dy partive më të mëdha, që hapën rrugën e zgjedhjeve me lista të mbyllura partiake — u miratuan nga partitë në Kuvend pa e pyetur popullin.

Reforma nga brenda këtij rendi dështon për një arsye strukturore: çdo korrigjues varet nga pëlqimi i aktorëve që duhet të korrigjojë. Alternimi zgjedhor zëvendëson një drejtues me një tjetër të dalë nga i njëjti sistem. Ndryshimi kushtetues kërkon që shumica e kapur të votojë kundër vetes. Kushtëzimi i jashtëm prodhon arritje që një shumicë e brendshme mund t'i kthejë më vonë pas, siç tregoi amnistia e vitit 2024 për persona të dënuar nga gjykatat e posaçme kundër korrupsionit.

Zgjidhja e vetme e qëndrueshme është që pushtetet vendimtare të nxirren jashtë mundësisë së kapjes nga çdo rrjet. Këtë bën demokracia e drejtpërdrejtë. Rinisja Shqiptare propozon një kushtetutë të re, të hartuar nga juristë kushtetues dhe ekspertë jopartiakë, të shqyrtuar publikisht nga qytetarë të përzgjedhur me short dhe të miratuar drejtpërdrejt nga populli në referendum detyrues, e mbështetur në tri parime:

1. **Zgjedhje e hapur.** Anëtarët e organeve kalimtare përzgjidhen publikisht dhe sipas meritës — nga një komision intelektualësh jopartiakë, pas vetingut të thellë, me short publik vetëm mes kandidatëve me vlerësim të barabartë; në rendin e ri kandidimi është i hapur për çdo individ të kualifikuar, pa lejen e asnjë partie.
2. **Fjala e fundit t'u kthehet qytetarëve.** Referendume detyruese me nismë qytetare, veto popullore mbi ligjet kryesore, ndryshimet kushtetuese dhe buxhetin, si dhe shkarkim i çdo zyrtari të lartë.
3. **Shteti të bëhet i dukshëm.** Publikim në kohë reale i çdo kontrate publike, page dhe fondi, me patronazhin të shpallur shkelje kushtetuese.

Rruga është e ligjshme, paqësore dhe e vëzhguar ndërkombëtarisht: sovraniteti popullor (neni 2) dhe referendumi me nismë qytetare (neni 150) i Kushtetutës në fuqi shprehin vullnetin e popullit, dhe kushtetuta e re hyn në fuqi vetëm përmes procedurës së rishikimit që parashikon vetë Kushtetuta, përfshirë nenin 177, dhe miratimit nga populli në një referendum detyrues. Gjykata Kushtetuese e shqyrton rrugën; Komisionit të Venecias i kërkohet vetëm mendimi juridik, si garanci kundër shfuqizimit. Bashkimi Europian, Shtetet e Bashkuara dhe Zvicra ftohen të vëzhgojnë që nga hapi i parë. Asgjë nuk hyn në fuqi pa votën e popullit.

Radha e hapave ka rëndësi. Përparësia e parë, e përbashkët me Kuvendin Kombëtar Qytetar dhe me protestën paqësore, është dorëheqja e qeverisë dhe krijimi i një qeverie teknike me mandat të kufizuar, pa asnjë parti parlamentare, me mjete paqësore dhe të ligjshme. Procesi kushtetues vjen pas saj. Nisma nuk i hap të gjitha çështjet njëherësh: një hap pas tjetrit, që vendi të nxirret nga kriza dhe jo të futet në kaos.

II. Pyetja Strukturore

Sistemet politike shpesh duken të qëndrueshme derisa çekuilibrat e tyre të nxitjeve të grumbullohen. Pyetja që shtron ky dokument nuk është se cila parti duhet të qeverisë Shqipërinë, por një pyetje paraprake:

A u jep rendi kushtetues vetë qytetarëve pushtetin për të korrigjuar ata që qeverisin — apo vetëm pushtetin për të zgjedhur mes tyre?

Një sistem që ofron vetëm pushtetin e dytë është një sistem përfaqësues pa korrigjues qytetar. Ai mund të funksionojë aty ku partitë janë demokratike nga brenda, administrata shtetërore profesionale dhe gjykatat të mbrojtura. Aty ku këto kushte mungojnë — siç mungonin në Shqipëri në vitin 1991 dhe mungojnë në masë të madhe edhe sot — përfaqësimi pa korrigjim bëhet mekanizëm për riprodhimin e të njëjtit rrjet qeverisës nën etiketa që ndryshojnë. Pjesa tjetër e këtij dokumenti e shqyrton këtë tezë në planin historik, empirik dhe teorik, dhe nxjerr përfundimin mbi të cilin veprojnë dokumentet e petitionit.

III. Vazhdimësia Historike (1878–2026)

Historia kushtetuese e Shqipërisë është e shkurtër, e ndërprerë dhe e formësuar vazhdimisht nga jashtë. E lexuar si një varg e jo si episode të veçuara, ajo tregon një model të qëndrueshëm: momente hapjeje të ndjekura nga përqendrim, dhe asnjë periudhë në të cilën qytetarët të kenë pasur një korrigjues të tyrin.

Periudha	Modeli strukturor
1878	Kongresi i Berlinit ua rishpërndan tokat e banuara nga shqiptarët shteteve fqinje; si përgjigje formohet Lidhja e Prizrenit. Jeta kushtetuese nis në kushte copëzimi dhe presioni të jashtëm.
1912–1913	Pavarësia shpallet në Vlorë; marrëveshja e fuqive të mëdha e vitit 1913 lë popullsi të mëdha shqiptare jashtë kufijve të rinj. Shteti lind i dobët dhe i varur nga garantuesit e jashtëm.
1924	Qeveria reformatore e Fan Nolit tenton modernizimin demokratik dhe rrëzohet brenda gjashtë muajve. Pason përqendrimi i pushtetit ekzekutiv nën Ahmet Zogun, fillimisht si president e më pas si mbret.
1945–1991	Diktatura njëpartiake zhduk pluralizmin, pronën private dhe çdo korrigjues qytetar; izolimi thellon mbylljen institucionale.
1991–1998	Pluralizmi rikthehet. Shembja e skemave piramidale në 1997 dhe trazirat që pasuan zbulojnë një shtet të paaftë për të mbrojtur qytetarët e vet.
1998–2026	Kushtetuta e 1998-s, e miratuar me referendum, rikthen demokracinë përfaqësuese, por pushtetet vendimtare — listat, shumicat, emërimet dhe ndryshimin kushtetues — ua lë drejtuesve të partive.

Kjo vazhdimësi ka rëndësi. Ajo zbulon model, jo rastësi: çdo hapje ose u ndërpre ose u përthith, sepse asnjëra nuk vendosi një instrument të qëndrueshëm korrigjimi në duart e qytetarëve.

IV. Copëzimi dhe Çmimi i Centralizimit

Copëzimi nuk është vetëm territorial; ai është institucional. Kur një shtet lind nën presion të jashtëm dhe me popullsinë e shpërndarë, përqendrimi i pushtetit ekzekutiv lehtësisht ngatërrohet me

stabilitetin. Çdo përqendrim justifikohet me një emergjencë — kërcënim të jashtëm, rrëmuje të brendshme, shembje ekonomike — dhe çdonjëri e tejkalon emergjencën që e justifikoi.

Me kalimin e kohës kjo prodhon një kulturë politike në të cilën qendra e fortë trajtohet si forma natyrore e shtetit dhe qytetari si nënshtetas i saj. Rinisja Shqiptare i përgjigjet kësaj brenda një shteti të vetëm. Shqipëria është dhe mbetet shtet unitar — një popull, një gjuhë, një territor. Decentralizimi do të thotë që pushteti dhe buxhetet zbresin te njësitë ekzistuese të vetëqeverisjes vendore, bashkitë dhe dymbëdhjetë qarqet, dhe që qytetari, jo qendra, mban fjalën e fundit për çështjet vendore.

Kur dokumentet e nismës përdorin termin “Bashki (Kantone)”, ai nënkupton vetëm një njësi të tillë të vetëqeverisjes vendore. Ai nuk ka të bëjë me kantonet zvicerane. Zvicra u formua nga kantone që ekzistonin më parë si bashkësi të veçanta, disa prej tyre me gjuhën e vet, të cilat u bashkuan në një konfederatë; Shqipëria është një shtet, me një popull dhe një gjuhë, dhe nuk u formua kurrë në atë mënyrë. Njësitë e saj të vetëqeverisjes mund të jenë dymbëdhjetë qarqet e sotme, ose më shumë apo më pak, sipas vendimit të qytetarëve. Asnjë njësi nuk mund të shkëputet dhe asnjë pjesë e territorit nuk mund të marrë status sovran apo ekskluziv — asnjë shtet brenda shtetit dhe asnjë zonë e mbyllur për shtetasit shqiptarë.

Baza ligjore ekziston tashmë: Karta Europiane e Vetëqeverisjes Vendore, të cilën Shqipëria e ka ratifikuar, por nuk e ka zbatuar kurrë plotësisht. Mekanizmi ekziston; partitë e kanë deformuar, dhe drejtues vendorë i janë shmangur kontrollit në emër të pavarësisë së pushtetit vendor. Prandaj projekti i ri i mban prokurorët dhe policinë nën kontrollin qendror të SPAK-ut dhe publikon në kohë reale çdo buxhet vendor: decentralizimi nuk duhet të kthehet në kapje nga të fortët vendorë. Decentralizimi nuk është dobësim i shtetit; ai është heqja e pikës së vetme ku shteti mund të kapet.

V. 1924: Eksperimenti i Ndërprerë

Qeveria e Fan Nolit (qershor–dhjetor 1924) kujtohet si përpjekja e parë serioze e Shqipërisë për modernizim demokratik. Programi i saj — reforma agrare, reforma administrative, modernizimi i shtetit — ishte ambicioz; baza e saj institucionale ishte e hollë. Ajo erdhi në pushtet përmes trazirave dhe jo përmes një procesi kushtetues të qëndrueshëm, shtyu zgjedhjet që mund t’i jepnin një mandat të qëndrueshëm dhe u rrëzua me forcë, me mbështetje të huaj, brenda pak muajve.

Mësimi është udhëzues dhe strukturor. Qëllimet e mira në majë nuk janë kushtetutë. Një reformë që varet nga virtyti dhe mbijetesa e një udhëheqjeje të caktuar mbaron kur mbaron ajo udhëheqje. Ajo që mungonte në 1924 — dhe që ka munguar që atëherë — ishte një arkitekturë në të cilën vetë populli mban pushtetin për të miratuar, mbrojtur dhe korrigjuar rregullat. Rinisja Shqiptare është projektuar pikërisht që të mos varet nga asnjë udhëheqës, përfshirë nismëtarët e saj.

VI. 1945–1991: Përqendrimi i Plotë

Regjimi komunist përfaqësoi pikën përfundimtare logjike të modelit të përqendrimit. Ai hoqi pluralizmin, pronën private, lirinë e lëvizjes dhe çdo mekanizëm përmes të cilit qytetarët mund të korrigjonin pushtetin. Izolimi — politik, ekonomik dhe në fund i plotë — thelloi mbylljen e strukturës qeverisëse ndaj çdo kontrolli të jashtëm.

Trashëgimia e tij më e qëndrueshme, megjithatë, nuk ishte sistemi formal, i cili ra në 1990–1991, por rrjetet e besnikërisë dhe të kontrollit që e vinin në punë. Pohimi qendror historik i nismës është se këto rrjete nuk u çmontuan kurrë: pas 1991-s ato u ricikluan përmes partive pasardhëse dhe u rivendosën brenda institucioneve të reja pluraliste.

VII. 1991–2026: Pluralizëm pa Sovranitet Qytetar

Rendi pas 1991-s rikthen garën zgjedhore dhe, në 1998, një kushtetutë të miratuar me referendum. Këto ishin arritje të vërteta. Por arkitektura që doli është e përqendruar te partitë dhe jo te qytetari. Katër tipare e përcaktojnë atë:

- **Kontrolli partiak i kandidimit.** Hyrja në parlament kalon përmes listave të kontrolluara nga drejtuesit e partive, kështu që pushteti për të vendosur se kush mund të qeverisë u takon një numri të vogël njerëzish.
- **Ndryshimi kushtetues i rezervuar për Kuvendin.** Sipas nenit 177, nismën për rishikimin e Kushtetutës mund ta marrë vetëm një e pesta e deputetëve, dhe miratimi kërkon shumicën e dy të tretave (94 nga 140). Qytetarët nuk kanë nismë të tyre mbi Kushtetutën. Çdo rishikim pas vitit 1998 është negociuar mes partive në Kuvend, ndonjëherë me mbështetje ndërkombëtare, dhe asnjëri nuk i ka zgjeruar pushtetet e qytetarëve.
- **Një referendum qytetar i ngushtë.** Neni 150 lejon që 50 000 zgjedhës të kërkojnë shfuqizimin e një ligji — referendumi mund ta shfuqizojë një ligj për të ardhmen, por nuk mund ta anulojë një ligj antikushtetues apo antikombëtar — ose një referendum për një çështje me rëndësi të veçantë, por neni 151 përjashton, ndër të tjera, buxhetin, taksat dhe detyrimet financiare të shtetit — pikërisht fushat ku vepron patronazhi.
- **Mbikëqyrje e varur nga dinamikat partiake.** Pavarësia e prokurorisë dhe e gjyqësorit, ndonëse e forcuar nga vetingu dhe krijimi i SPAK-ut, mbetet e ekspozuar ndaj shumicës parlamentare, e cila mund të ligjërojë për t'i anashkaluar.

Rezultati është një rend që lejon rrëshqitje pa këputje. Qytetarët mund të zëvendësojnë një qeveri; ata nuk mund të korrigjojnë sistemin që prodhon çdo qeveri. Dera e ngushtë e nenit 150 është e vetmja që teksti i 1998-s ua lë qytetarëve pjesërisht të hapur — dhe Rinisja Shqiptare kalon përmes saj në mënyrë të ligjshme, duke i kërkuar Gjykatës Kushtetuese (neni 152) të shqyrtojë rrugën dhe Komisionit të Venecias mendimin e vet juridik, pa pretenduar asnjë të drejtë të njëanshme. Që dera është kaq e ngushtë, kjo vetë është prova e tezës së këtij dokumenti.

VIII. Provat e Kapjes

Diagnoza nuk mbështetet vetëm në vlerësimin e nismës. Dokumentet publike të institucioneve ku Shqipëria kërkon të anëtarësohet përshkruajnë të njëjtën strukturë:

- **Reformë me kthime pas.** Raporti i Komisionit European i vitit 2024 regjistron pothuajse përfundimin e vetingut gjyqësor (794 nga 805 çështje të mbyllura në shkallë të parë) dhe rezultate të vërteta të SPAK-ut — por edhe një amnisti të gjerë që fali plotësisht 40 persona të dënuar nga gjykatat e posaçme kundër korrupsionit dhe uli dënimet e 65 të tjerëve, së bashku me përpjekje të vazhdueshme për ndërhyrje politike në gjyqësor.

- **Boshllëqe në parandalimin e korrupsionit në majë.** Raundi i Pestë i Vlerësimit të GRECO-s dokumenton mungesën e planeve të integritetit për ministrat, rregulla të dobëta për konfliktin e interesit dhe lobimin, këshilltarë politikë që veprojnë pa transparencë dhe rreziqe integriteti në Policinë e Shtetit.
- **Një grabitje themeluese.** Skemat piramidale të viteve 1996–1997, me detyrime nominale rreth 1,2 miliardë dollarë — afërsisht gjysma e PBB-së — u shembën dhe shkaktuan trazira që kushtuan rreth 2 000 jetë. Ato vendosën modelin e tri dekadave në të cilat pushteti u shërbeu të fortëve dhe jo qytetarit.
- **Verdikti i emigracionit.** Midis regjistrimeve të 2011-s dhe 2023-s Shqipëria humbi 429 628 banorë (–15,2%), kryesisht përmes emigracionit. Një vend që zbrazet në këtë shkallë po prodhon prova për sistemin e vet, jo thjesht po humbet një debat politik.

Thirrjet e kohëve të fundit të anëtarëve të diasporës drejtuar qeverive dhe institucioneve të huaja i përkasin të njëjtave prova. Ato tregojnë se qytetarët nuk besojnë më se korrigjuesit e brendshëm mund të funksionojnë. Përgjigjja e duhur nuk është t’i dekurajosh këto thirrje, por t’i kanalizosh në një proces të ligjshëm e të monitoruar, pika përfundimtare e të cilit është që qytetarët t’i mbajnë vetë korrigjuesit. Ky është qëllimi i Dokumentit 4.

IX. Një Teori e Kapjes: Kush Zgjedh, Kapet

Pse i njëjti model mbijeton ndryshimet e qeverisë, të partisë dhe të ligjit? Përgjigjja qëndron te struktura e zgjedhjes. Në çdo sistem politik dikush vendos se kush mund të mbajë pushtet: kush futet në listë, kush emërohet, kush ngrihet në detyrë, kush fiton tenderin. Ky vendim është pasuria më e vlefshme në shtet. Kudo që ai përqendrohet, rrjetet e organizuara do të investojnë për ta kontrolluar, sepse kontrolli i atyre që zgjedhin sjell kontrollin e gjithçkaje që vendosin më pas të zgjedhurit.

Teoria klasike demokratike e kuptonte këtë. Aristoteli vërente se plotësimi i detyrave me short është tipar i demokracisë, ndërsa plotësimi i tyre me zgjedhje është tipar i oligarkisë — jo sepse zgjedhjet janë të paligjshme, por sepse një garë zgjedhore e drejtuar nga grupime të organizuara priret të rikthejë të organizuarit. Ekonomia politike moderne e përshkruan të njëjtin mekanizëm si kapje rregullatore dhe kapje e shtetit: interesat e përqendruara dhe të organizuara mbizotërojnë mbi qytetarët e shpërndarë dhe të paorganizuar sa herë që pika e vendimit është aq e vogël sa të arrihet.

Përvoja shqiptare pas 1991-s ndjek modelin e grumbullimit që parashikon kjo analizë:

Faza	Dinamika
1. Rinisja demokratike	Një rend i ri hapet; gara është e vërtetë; rrjetet riorganizohen rreth pikave të reja të vendimit.
2. Konsolidimi i avantazhit	Kontrolli i listave, emërimeve dhe prokurimeve e shndërron fitoren zgjedhore në avantazh strukturor të qëndrueshëm.
3. Gara e legjitimitetit	Zgjedhjet, gjykatat dhe institucionet bëhen arena mosmarrëveshjeje të përhershme; secila palë e sheh fitoren e tjetrës si të paligjshme.
4. Çekuilibri strukturor	Korrigjuesit neutralizohen; qytetarët largohen — përmes abstenimit, protestës ose emigracionit.

Pa ndërprerje, grumbullimi rritet. Përfundimi vendimtar del drejtpërdrejt: **problemi nuk zgjidhet duke zgjedhur njerëz më të mirë, sepse kushdo që bën zgjedhjen bëhet shënjestra e re.** Ai mund të zgjidhet vetëm duke e bërë çdo zgjedhje të hapur, sipas meritës dhe të verifikueshme — dhe duke u dhënë qytetarëve një pushtet të përhershëm për të korrigjuar pasojat pas faktit.

X. Pse Reforma Brenda Sistemit Nuk Mund të Ketë Sukses

Për Shqipërinë zakonisht propozohen katër korrigjues. Secili është provuar; secili dështon për të njëjtën arsye strukturore — varet nga pëlqimi ose mbijetesa e aktorëve që duhet të korrigjojë.

Korrigjuesi	Çfarë premton	Pse dështon strukturalisht
Alternimi zgjedhor	Votuesit largojnë një qeveri të keqe.	Zëvendësuesi përzgjidhet nga i njëjti sistem kontrolli; rrjeti ndryshon etiketë, jo strukturë.
Ndryshimi kushtetues (neni 177)	Kuvendi riparon rregullat.	Kërkon që dy të tretat e aktorëve që përfitojnë nga rregullat të votojnë kundër vetes.
Kushtëzimi i jashtëm	BE-ja dhe partnerët shpërblejnë reformën.	Arritjet janë reale, por të kthyeshme nga një shumicë e brendshme — siç tregoi amnistia e 2024-s për të dënuarit e SPAK-ut.
Vetingu institucional	Pastrohen gjykatat dhe prokuroria.	I domosdoshëm, por i pamjaftueshëm: shumica mund të ligjërojë për të anashkaluar institucionet e pastruara ose t'u presë burimet.

Përvoja islandeze e viteve 2010–2013 e ilustron kurthin në formën e tij më të pastër. Një proces qytetar prodhoi një projekt të ri kushtetues, të miratuar nga rreth dy të tretat e votuesve në një referendum këshillimor — dhe parlamenti ekzistues, që ruante fjalën e fundit, nuk e miratoi kurrë. **Çdo reformë që duhet të kthehet për miratim te institucioni i kapur do të bllokohet prej tij.** Rinisja Shqiptare nxjerr mësimin: procesi kushtetues nis vetëm pasi qeveria e kapur të ketë dhënë dorëheqjen, vota e popullit në referendum detyrues është akti vendimtar, dhe një parlament që do të shpërfillte një vendim të qartë popullor do të jepte llogari para qytetarëve dhe para partnerëve të Shqipërisë.

XI. Pse Demokracia e Drejtpërdrejtë Është Zgjidhja e Vetme e Qëndrueshme

Nëse problemi rrënjësor është pushteti i përqendruar për të zgjedhur, dhe nëse çdo korrigjues i brendshëm varet nga ata që e mbajnë këtë pushtet, atëherë zgjidhja duhet t'i vendosë pushtetet vendimtare aty ku asnjë rrjet nuk mund t'i kapë: te qytetarët në tërësi. Demokracia e drejtpërdrejtë

këtu nuk është preferencë ideologjike; ajo është i vetmi projekt që i përgjigjet diagnozës strukturore. Logjika e saj mbështetet në tri parime.

1. Zgjedhje e hapur: meritë, jo patronazh

Kur një organ duhet të plotësohet pa zgjedhje — mbi të gjitha gjatë tranzicionit — anëtarët e tij nuk duhet të zgjidhen nga partitë apo nga ndonjë rreth i mbyllur. Çdo shtetas shqiptar, brenda ose jashtë vendit, mund të aplikojë mbi bazën e vetëvlerësimit; çdo aplikant kalon një veting të thellë; dhe një komision intelektualësh jopartiakë përzgjedh kandidatët më të mirë, sipas meritës dhe veprimtarisë së tyre në shërbim të vendit, mbi kriteret të publikuara paraprakisht. Shorti publik përdoret vetëm mes kandidatëve me vlerësim të barabartë, që askush të mos zgjidhet me dorë. Vota nuk është mjeti i duhur kudo: aty ku kërkohen kualifikim dhe ekspertizë, vendos merita e verifikueshme, sepse vota popullore atje përfundon në populizëm dhe mbyt të aftët. Në rendin e ri kushtetues i njëjti parim merr formën e kandidimit të hapur: çdo qytetar që plotëson kriteret objektive mund të kandidojë, në çdo kolegji zgjedhor, pa lejen e asnjë partie. Asnjë parti nuk mund ta monopolizojë hyrjen në pushtet, sepse asnjë parti nuk e kontrollon derën.

2. Fjala e fundit t’u kthehet qytetarëve

Referendumat detyruese me nismë qytetare i japin popullit veto mbi ligjet kryesore, ndryshimet kushtetuese dhe buxhetin kombëtar — pikërisht çështjet që Kushtetuta e 1998-s ua mohon. Shkarkimi kushtetues lejon që çdo zyrtar i lartë të largohet nga populli përmes një procedure të përshpejtuar. Këto instrumente ndryshojnë sjelljen edhe kur nuk përdoren: një zyrtar që e di se një vendim mund të rrëzohet nga qytetarët ka shumë më pak arsye t’i shërbejë një rrjeti kundër tyre. Përvoja zvicerane tregon se vetë mundësia e referendumit fakultativ i shtyn ligjvënësit drejt konsensusit të gjerë.

3. Shteti të bëhet i dukshëm

Kapja varet nga errësira. Publikimi në kohë reale i çdo kontrate publike, page zyrtare dhe fondi, prokurimi i hapur me pronarët përfitues të deklaruar dhe ndalimi kushtetues i patronazhit e kthejnë korrupsionin nga një transaksion i fshehtë në një shkëlqim të dukshme. Transparenca është parakushti për dy parimet e tjera: qytetarët nuk mund të korrigjojnë atë që nuk e shohin.

Së bashku këto parime prodhojnë atë që reforma përfaqësuese nuk mund ta prodhojë: një sistem në të cilin tradhtia ndaj interesit publik nuk është thjesht e ndaluar, por strukturalisht e vështirë, shpejt e dukshme dhe e korrigjueshme nga vetë qytetarët. Qytetarët nuk kanë faj nëse shumë prej tyre ende nuk e kërkojnë këtë: qeveritë e kanë përqendruar çdo proces në duart e tyre dhe kanë penguar edukimin demokratik të njerëzve. Prandaj edukimi qytetar, i hapur dhe jopartiak, është pjesë e nismës që nga dita e parë.

XII. Arkitektura e Kushtetutës së Re

Kushtetuta e re nuk është riparim i dokumentit të 1998-s, por një rinisje sovrane e shtetit, e hartuar nga ekspertë jopartiakë, e shqyrtuar nga qytetarët dhe e miratuar drejtpërdrejt nga populli. Ajo mbështetet në pesë shtylla — sovraniteti i popullit, kriminalizimi i patronazhit, meritokracia e

detyrueshme, decentralizimi brenda një shteti unitar dhe korrigjuesit qytetarë — dhe i shndërron ato në arkitekturën e mëposhtme (e paraqitur plotësisht në Dokumentet 2 dhe 3):

- **Ekzekutivi — një Bord Qeverisës me tre anëtarë.** Kryeministri i vetëm, pika kryesore e kapjes, zëvendësohet nga tre anëtarë të zgjedhur drejtpërdrejt në lista jopartiake, me kryesimin që rrotullohet çdo vit (primus inter pares).
- **Legjislativi — 100 vende, të gjitha të zgjedhura.** Katër kolegje zgjedhore të hapura: 60 të përgjithshme, 15 për shkencën, kulturën dhe akademinë, 15 për arsimin dhe 10 për diasporën, të zgjedhura nga vetë diaspora. Të gjithë qytetarët votojnë në çdo kolegji tjetër me peshë të barabartë; kolegjet përcaktojnë kush mund të kandidojë, jo kush mund të votojë. Mandatet zgjasin katër vjet dhe i nënshtrohen shkarkimit.
- **Gjyqësori — i përzgjedhur sipas meritës, jo me votë popullore.** Gjyqtarët e Gjykatës Kushtetuese dhe të Gjykatës së Lartë përzgjidhen përmes konkurrimit të hapur nga një komision i pavarur kualifikimi, me pikë dhe arsye të publikuara, veting të thellë dhe mandate të gjata e të papërsëritshme. Gjyqtarët nuk zgjidhen me votë popullore: aty ku kërkohet kualifikim, vendos merita, jo vota. Qytetarët e mbajnë gjyqësorin përgjegjës përmes transparencës së plotë të emërimeve dhe vendimeve. Prokurori i Përgjithshëm bëhet i pavarur dhe i mbrojtur nga ndërhyrja politike.
- **Decentralizimi brenda një shteti unitar.** Vetëqeverisja mbështetet te bashkitë ekzistuese dhe te dymbëdhjetë qarqet, me vetëqeverisje fiskale dhe publikim në kohë reale të çdo buxheti vendor; prokurorët dhe drejtuesit e policisë vendore mbeten nën kontrollin qendror të SPAK-ut, që decentralizimi të mos kthehet në kapje nga të fortët vendorë. Asnjë njësi nuk mund të shkëputet apo të marrë status sovran ose ekskluziv. Një Këshill i Personave me Përvojë të Lartë (mbi 60 vjeç, pas vetingut) ofron dhoma këshillimore qytetare dhe ndërmjetësim në komunitet.
- **Korrigjuesit qytetarë.** Referendume detyruese, shkarkim i çdo zyrtari të lartë, transparencë fiskale në kohë reale dhe juri qytetare të përzgjedhura me short.
- **Pluralizmi i mbrojtur, patronazhi i ndaluar.** Nuk ka ndalim të përgjithshëm të partive: liria e organizimit politik mbrohet në përputhje me nenin 11 të Konventës Europiane të të Drejtave të Njeriut dhe kriteret e Kopenhagës. Partitë patronazhiste marrin fund me ligj dhe jo me dekret: patronazhi është shkelje kushtetuese; një parti që provohet në gjykatë se vepron si rrjet patronazhi shpërndahet; pasuritë e fituara në mënyrë të paligjshme të partive konfiskohen; financimi publik i partive merr fund; dhe kandidimi i hapur ua heq monopolin mbi hyrjen në pushtet. Kandidimi ndalohet përjetësisht pas dënimit me vendim të formës së prerë ose shpalljes “non grata”; financimi i partive është plotësisht transparent dhe paratë e biznesit përjashtohen nga fushatat.

XIII. Mësime Krahasese

Rinisja Shqiptare përshtat instrumente të provuara, jo shpik të paprovuara. Qëllimi është përshtatja, jo imitimi.

- **Athina.** Demokracia e parë i plotësonte shumicën e detyrave me short, duke përdorur kriterin, pikërisht për të penguar kapjen e tyre nga grupimet. Shorti është instrumenti më i vjetër demokratik, jo një risi.

- **Zvicra.** Referendumi fakultativ (50 000 nënshkrime) dhe nisma popullore për ndryshim kushtetues (100 000 nënshkrime), të mbajtura në ditë votimi të caktuara disa herë në vit, tregojnë se demokracia e drejtpërdrejtë mund të bashkëjetojë me stabilitetin dhe begatinë. Këshilli Federal me shtatë anëtarë dhe presidencë që rrotullohet çdo vit është modeli për ekzekutivin kolegjal. Kantonet e saj nuk janë model për Shqipërinë: ato ishin bashkësi të veçanta, disa me gjuhën e vet, që u bashkuan, ndërsa Shqipëria është një shtet, një popull dhe një gjuhë.
- **Irlanda.** Asambletë qytetare të përzgjedhura me short (2012–2014 dhe 2016–2018), të mbështetura nga këshilltarë ekspertë, shqyrtuan çështje kushtetuese dhe çuan në referendume që zgjidhën çështje që sistemi partiak i kishte shmangur për dekada.
- **Islanda.** Kushtetuta e hartuar nga qytetarët në vitet 2010–2013 tregon se metoda funksionon — dhe tregon të metën fatale të kthimit të projektit të parlamenti i vjetër. Projekti shqiptar është ndërtuar rreth shmangies së këtij kurthi.
- **Shtetet e Bashkuara.** Rreth njëzet shtete lejojnë shkarkimin e zyrtarëve shtetërorë, dhe shumë prej tyre lejojnë nisma qytetare, duke treguar se shkarkimi dhe nisma funksionojnë brenda një republike kushtetuese të qëndrueshme.

XIV. Rruga drejt Kushtetutës së Re

Rruga ligjore

Vullneti i popullit shprehet përmes sovranitetit popullor (neni 2) dhe referendumit me nismë qytetare (neni 150) të Kushtetutës në fuqi. Kushtetuta e re hyn në fuqi vetëm përmes procedurës së rishikimit që parashikon vetë Kushtetuta, përfshirë nenin 177, dhe miratimit nga populli në një referendum detyrues, nën shqyrtimin paraprak të Gjykatës Kushtetuese (neni 152) dhe brenda kufijve të nenit 151. Nuk pretendohet asnjë e drejtë e njëanshme. Mendimi i Komisionit të Venecias kërkohet që në fillim — si garanci juridike që e mbron nismën nga shfuqizimi, jo si autoritet mbi një vendim që i përket popullit shqiptar. Komisionit Qendror të Zgjedhjeve i kërkohet të regjistrojë nismën, të verifikojë nënshkrimet në mënyrë transparente dhe në kohë reale, të garantojë akses të barabartë në media, të heqë kuorumin penalizues dhe të mundësojë votimin e diasporës dhe votimin elektronik.

Pjesëmarrja zhvillohet në dy shina qëllimisht të ndara. Shina 1, peticioni qytetar, është e hapur për të gjithë shtetasit shqiptarë, brenda vendit dhe në diasporë, dhe dëshmon vullnetin popullor. Nisma i përket vetëm Shqipërisë; çdo popull tjetër vendos vetë për kushtetutën e vet. Shina 2, nisma formale, përbëhet nga nënshkrime të verifikuara të shtetasve shqiptarë për të kërkuar votimin. Vendos vetëm referendumi.

Dy faza: së pari qeveria, pastaj kushtetuta

Faza 1 — tani. Përparësia e parë është ajo që ka vendosur protesta paqësore: dorëheqja e qeverisë dhe krijimi i një qeverie teknike me mandat të kufizuar, pa asnjë parti parlamentare, e arritur me mjete paqësore dhe të ligjshme — përmes dorëheqjes së Kryeministrit ose një mocioni mosbesimi në Kuvend. Kushtetuta nuk mund të vijë para largimit të një qeverie që ka kapur institucionet. Faza 2 — procesi kushtetues, i cili nis sapo qeveria teknike të marrë detyrën dhe ndjek harkun më poshtë;

muajt numërohen nga ai çast. Lidhja midis qeverisë teknike të Fazës 1 dhe Bordit Drejtues Kalimtar do të përcaktohet bashkërisht me Kuvendin Kombëtar Qytetar në Dokumentin 5.

Harku 24-mujor

1. **Mobilizimi (muajt 0–3):** mbledhja e nënshkrimeve për një kushtetutë të hartuar nga populli, jo nga partitë.
2. **Vëzhgimi ndërkombëtar (muajt 1–6):** kërkesë për mendimin e Komisionit të Venecias dhe për vëzhgim nga Bashkimi Europian, Shtetet e Bashkuara dhe Zvicra.
3. **Hartimi kushtetues (muajt 3–9):** një komision juristësh kushtetues dhe ekspertësh jopartiakë harton tekstin e ri publikisht; një asamble qytetare e përzgjedhur me short, së bashku me shoqërinë civile, pushtetin vendor dhe diasporën, e shqyrton atë dhe propozon ndryshime. Në të njëjtën periudhë anëtarët e Bordit Drejtues Kalimtar përzgjidhen dhe vetohen si organ qytetar i caktuar, pa asnjë pushtet shtetëror.
4. **Miratimi detyrues (muajt 9–12):** referendum kombëtar i organizuar nga Komisioni Qendror i Zgjedhjeve nën vëzhgim ndërkombëtar; një votë “PO” e përmbyll procedurën kushtetuese dhe e vë në fuqi kushtetutën e re, dispozitat kalimtare të së cilës i japin fund mandatit të parlamentit të vjetër dhe i japin Bordit tashmë të përzgjedhur mandatin ligjor. Qeveria Teknike Kalimtare formohet vetëm pas votimit.
5. **Decentralizimi (muajt 12–18):** vetëqeverisja vendore në bashkitë dhe qarqet ekzistuese, sipas Kartës Europiane të Vetëqeverisjes Vendore, dhe ngritja e Këshillit të Personave me Përvojë të Lartë.
6. **Shteti i ri (muajt 18–24):** zgjedhjet e para kombëtare mbi bazën e meritës dhe integritetit.

Qeverisja e tranzicionit pa një rrjet të ri

Kundërshtimi më serioz ndaj çdo tranzicioni është se ai vendos një pushtet të pazgjedhur. Rinisja Shqiptare i përgjigjet duke zbatuar parimin e Seksionit XI mbi vetë tranzicionin: asnjë parti dhe asnjë rreth i mbyllur nuk zgjedh se kush e qeveris atë; çdo përzgjedhje është e hapur, sipas meritës dhe e verifikueshme.

Së pari caktohet, pastaj fuqizohet

Bordi nuk mund të organizojë referendumin nga i cili buron autoriteti i tij, dhe nisma nuk i kërkon këtë. Radha është kjo:

1. **Caktimi para votimit.** 75 anëtarët e Bordit Drejtues Kalimtar përzgjidhen para referendumit — pas aplikimit të hapur, vetingut të thellë dhe vlerësimit nga komisioni i intelektualëve jopartiakë. Deri në votim ata janë organ qytetar pa asnjë pushtet shtetëror, kështu që çdo qytetar e di paraprakisht saktësisht kush do ta drejtonte tranzicionin.
2. **Mbikëqyrje e votimit, jo kontroll i tij.** Bordi i caktuar kërkon akreditim nga Komisioni Qendror i Zgjedhjeve si vëzhgues vendas, zhvillon numërim paralel të votave në qendrat e votimit, mbështet votimin me postë të diasporës dhe bën fushatë të hapur për “PO”.
3. **Një referendum i ligjshëm.** Komisioni Qendror i Zgjedhjeve e organizon votimin nën vëzhgimin e OSBE/ODIHR-it dhe me mendimin e Komisionit të Venecias, me garancitë që kërkon nisma të publikuara paraprakisht.

4. **Fuqizimi nga populli.** Dispozitat kalimtare të kushtetutës së miratuar e emërojnë Bordin tashmë të përzgjedhur si autoritetin kalimtar. Mandati i tij nis në çastin që shpallet “PO”; prej tij nxirret më pas Qeveria Teknike Kalimtare. Nuk mbetet asnjë boshllëk në të cilin parlamenti i vjetër të mund të ndërhyjë.

Organizimi i një votimi detyrues jashtë kuadrit ligjor do ta ekspozonte gjithë nismën ndaj shfuqizimit dhe do ta privonte nga njohja ndërkombëtare. Kjo radhë e shmang këtë rrezik, duke siguruar njëkohësisht që autoriteti i ardhshëm kalimtar të jetë i dukshëm, i provuar dhe të vëzhgojë votimin para se të ketë çfarëdo pushteti.

Përbërja e organeve kalimtare

Organi	Vendet	Si plotësohet
Bordi Drejtues Kalimtar	75 (40 rezidentë, 35 diasporë)	Aplikim i hapur mbi bazën e vetëvlerësimit nga çdo shtetas shqiptar, brenda ose jashtë vendit; veting i thellë i çdo aplikanti; përzgjedhje e kandidatëve më të mirë nga një komision intelektualësh jopartiakë, sipas meritës dhe veprimtarisë në shërbim të vendit, mbi kriteret të publikuara; short publik vetëm mes kandidatëve me vlerësim të barabartë. 35 vende për rezidentët dhe 35 për diasporën, si dhe 5 vende për rezidentët drejtues të lëvizjeve qytetare të protestës, secili grup me rezerva të renditura.
Qeveria Teknike Kalimtare	15 (8 rezidentë, 7 diasporë)	Përzgjidhen nga anëtarët e Bordit të vetuar për çdo portofol, sipas kompetencës në sektor; anëtari i përzgjedhur pezullon vendin në Bord.
Këshilli Ekzekutiv i Tranzicionit	3	Short mes të 15-ve, pa kuota; kompetenca të barabarta, kryesim me rotacion, pa Kryeministër, pa zëvendësministra.

Pesë vendet e lëvizjes qytetare njohin qytetarët që mbajtën barrën e protestës kundër kapjes së shtetit, pa lejuar që ndonjë parti apo drejtues t’i zgjedhë me dorë. Çdo organizator që plotëson kriteret objektive — një histori publike protestash qytetare të organizuara — dhe nënshkruan deklaratat publike më poshtë hyn në një grup të veçantë; të pestë përzgjidhen prej tij nga i njëjti komision, sipas të njëjtave kriteret merite, me rezervat e tyre dhe të njëjtin veting të thellë si gjithë të tjerët. Nëse kualifikohen vetëm pesë, të pestë ulen në Bord përmes të njëjtit proces të hapur.

Të njëjtat përjashtime dhe deklarata vlejnë për të 75 vendet. Nuk mund të aplikojnë: personat që kanë shërbyer si deputetë të Kuvendit ose si ministra gjatë 36 viteve të fundit; anëtarët aktualë të partive parlamentare; ata që gjatë kësaj periudhe kanë mbajtur funksion të lartë partiak, detyrën e kryetarit të bashkisë ose një post të emëruar politikisht në agjenci; të afërmit e ngushtë të deputetëve ose ministrave të kësaj periudhe; personat me dënim të formës së prerë ose me akuzë në proces për korrupsion; personat që, vetë ose përmes familjes së ngushtë, kanë pasur kontrata ose koncesione shtetërore në dhjetë vitet e fundit; pronarët ose kontrolluesit e mediave; dhe personat që rezultojnë se kanë bashkëpunuar me ish-Sigurimin e Shtetit, të verifikuar me Autoritetin për Informimin mbi

Dokumentet e ish-Sigurimit të Shtetit. Ish-anëtarët e partive mund të hyjnë nëse deklarojnë publikisht kur u larguan.

Çdo aplikant gjithashtu deklaron publikisht të gjitha burimet e financimit për veprimtarinë e tij qytetare ose politike, vendase dhe të huaja, për dhjetë vitet e fundit — përjashtohet kushdo i financuar nga një parti politike, ose financimi i të cilit ka qenë i kushtëzuar nga veprimtari partiake — dhe nënshkruan një deklaratë publike: të mbrojtë shpërndarjen e parlamentit të vjetër pas një vote “PO”; të mos mbështesë apo t’i shërbejë, gjatë tranzicionit, asnjë partie që ka pasur vende në Kuvend në 36 vitet e fundit; të refuzojë dhunën; dhe të pranojë publikimin e rezultateve të vetingut të vet. Vetingu përfshin kontrollin e pasurisë dhe të stilit të jetesës së aplikantit dhe familjes së ngushtë sipas standardit të vetingut gjyqësor.

Përzgjedhja bëhet publikisht: publikohen kriteret, anëtarët e komisionit, pikët dhe arsyet e çdo vendimi, dhe çdo short mes kandidatëve me vlerësim të barabartë hidhet para noterit dhe nën vëzhgim ndërkombëtar. Çdo vend i lirë kalon te rezerva e radhës në renditjen e publikuar të të njëjtit grup — kurrë te një emër i zgjedhur nga dikush.

Qeveria Teknike Kalimtare formohet vetëm pas referendumit. Autoriteti i saj buron nga kushtetuta e miratuar nga populli, jo nga ndonjë regjim emergjence. Mandati i saj është i caktuar, i papërsëritshëm dhe i kufizuar nga një listë e publikuar ndalimesh: ajo nuk mund ta zgjasë veten, të përdorë burime shtetërore për ndonjë parti, të emërojë të afërm ose besnikë, të privatizojë asete kombëtare, të nënshkruajë kontrata strategjike afatgjata ose të ndërhyjë në gjykata, prokurori apo media. Ajo auditon dhe stabilizon institucionet, garanton vazhdimësinë e shërbimeve publike, përgatit një votim të ndershëm dhe përfundon automatikisht kur marrin detyrën institucionet e kushtetutës së re. Kushdo që dëshiron të kandidojë në zgjedhjet e para jep dorëheqjen të paktën tre muaj para ditës së votimit. Një organ që nuk mund të zgjedhë as edhe një nga anëtarët e vet nuk është një rrjet i ri pushteti.

XV. Rreziqet dhe Garancitë

Demokracia e drejtpërdrejtë mbart rreziqe të vërteta. Projekti i trajton secilin shprehimisht:

Rreziku	Garancia
Keqpërdorim populist ose i shumicës	Pragje nënshkrimesh; shqyrtim kushtetues paraprak i çdo pyetjeje referendare; të drejtat themelore të mbrojtura nga KEDNJ-ja jashtë referendumit; mendim i Komisionit të Venecias.
Mbingarkesë legislative dhe lodhje e votuesve	Ditë votimi të caktuara, të grupuara disa herë në vit, si në Zvicër; pragje të kalibruara sipas popullsisë.
Manipulim i jashtëm ose financiar	Financim plotësisht transparent, pa para biznesi apo të huaja në fushata, verifikim i nënshkrimeve në kohë reale, vëzhgim ndërkombëtar.
Aftësia e organeve kalimtare	Përzgjedhje sipas meritës nga një komision intelektualësh jopartiakë, veting i thellë, portofole sipas sektorit, drejtues nga shërbimi civil në çdo ministri.
Ngurtësimi i tranzicionit	Asnjë pushtet shtetëror para votimit; mandat i caktuar e i papërsëritshëm pas tij; ndalime të publikuara; shpërndarje automatike; dorëheqje tre muaj para kandidimit.

Rreziku	Garancia
Vende të zgjedhura me dorë ose të kapura	Aplikim i hapur; kritere, pikë dhe arsye të publikuara; short publik vetëm mes të barabartëve; rezerva të publikuara; deklarim i plotë i financimit; vetting i pasurisë dhe i stilit të jetesës.
Kapje vendore pas decentralizimit	Prokurorët dhe policia vendore nën kontrollin qendror të SPAK-ut; transparencë fiskale në kohë reale në çdo nivel; asnjë njësi nuk mund të shkëputet apo të marrë status të veçantë.
Copëzimi i shtetit	Shqipëria mbetet shtet unitar; asnjë njësi nuk mund të shkëputet; asnjë zonë sovraane apo ekskluzive; decentralizimi nuk ndjek modelin zviceran.
Kaos nga hapja e të gjitha çështjeve njëherësh	Dy faza: së pari dorëheqja e qeverisë dhe një qeveri teknike, pastaj procesi kushtetues, një hap pas tjetrit.

XVI. Implikimet Strategjike për Aleancën Perëndimore

Shqipëria është aleate e NATO-s dhe vend kandidat për BE-në. Përafrimi i saj me Perëndimin varet nga stabiliteti i brendshëm, parashikueshmëria institucionale dhe qëndrueshmëria ndaj kapjes — përfshirë kapjen nga interesa të huaja që shfrytëzojnë institucione të dobëta dhe të errëta. Rinisja Shqiptare u shërben drejtpërdrejt të gjitha këtyre.

- **Për Bashkimin Europian**, ajo e vendos shtetin e së drejtës, të drejtat themelore dhe institucionet demokratike — grupin e themeleve të anëtarësimit — nën mbrojtjen e qytetarëve dhe jo të një shumice parlamentare që mund t’i kthejë pas.
- **Për Shtetet e Bashkuara**, ajo ofron një partner institucionet e të cilit nuk mund të kapen nga asnjë rrjet i vetëm, prokurimi i të cilit është transparent për investitorët dhe angazhimet kundër korrupsionit të të cilit nuk varen nga vullneti i mirë i kujtëdo që qeveris.
- **Për rajonin**, një Shqipëri e qëndrueshme dhe transparente forcon bashkëpunimin ekonomik me Kosovën dhe me të gjithë fqinjët — ndërsa çdo popull vendos për kushtetutën e vet, me votën e vet.

Ankorimi i jashtëm dhe arkitektura e brendshme plotësojnë njëra-tjetrën, nuk zëvendësojnë njëra-tjetrën. Partnerët e jashtëm garantojnë që procesi të jetë i ligjshëm dhe i lirë nga manipulimi; kushtetuta e re garanton që rezultatet e tij të mos mund të kthehen më vonë pas. Prandaj nisma u kërkon partnerëve të saj perëndimorë jo të zëvendësojnë vendimin e popullit shqiptar, por ta vëzhgojnë, ta shqyrtojnë dhe ta shoqërojnë.

XVII. Përfundim: Nga Përfaqësimi i Kapur te Sovraniteti Qytetar

Zgjedhjet ndryshojnë qeveritë. Kushtetutat formësojnë nxitjet. Për tridhjetë e pesë vjet Shqipëria ka ndryshuar qeveri pa ndryshuar nxitjet, dhe qytetarët e saj janë përgjigjur duke u larguar.

Historia e shqyrtuar këtu tregon një të metë të vetme që përsëritet: pushteti për të zgjedhur i përqendruar në pak duar, dhe asnjë instrument me të cilin qytetarët të mund t’i korrigjojnë ato duar. Çdo reformë që e ka lënë këtë të metë në vend është përthithur prej saj. E meta nuk mund të

riparohet nga institucionet që ajo ka kapur; ajo mund të hiqet vetëm nga qytetarët që ajo ka përjashtuar.

Kjo është arsyeja pse Rinisja Shqiptare nuk propozon përforsim, por një rinisje sovrane. Ata që qeverisën duhet të japin llogari për atë që bënë; qytetarët duhet të kenë mjetet për të mos lejuar që kjo të përsëritet. Së pari duhet të largohet qeveria e kapur; pastaj vjen një kushtetutë e hartuar nga ekspertë jopartiakë, e shqyrtuar publikisht nga qytetarët dhe e miratuar nga populli në referendum detyrues, që qeveris përmes kandidimit të hapur, një ekzekutivi kolegjial, një gjyqësori të përzgjedhur sipas meritës, vetëqeverisjes vendore brenda një shteti unitar dhe pushteteve të përhershme qytetare të referendumit, shkarkimit dhe transparencës — e arritur përmes një rruge të ligjshme, paqësore dhe të vëzhguar ndërkombëtarisht.

Mbrojtja e fundit dhe më e fortë e demokracisë nuk qëndron te premtimet e politikanëve të radhës, por në duart e vetë qytetarëve.

Lexoni gjithë dokumentet në **iassee-rise.org** dhe nënshkruani në **iassee-rise.org**.

Shtojcë: Si Zbatohen Propozimet

Çdo hap, kur ndodh, baza e tij ligjore dhe kush vepron:

Hapi	Kur	Baza ligjore dhe kush vepron
Dorëheqja e qeverisë; qeveri teknike me mandat të kufizuar, pa asnjë parti parlamentare	Faza 1 — tani	Liria e tubimeve paqësore (neni 47); dorëheqja e Kryeministrit ose mocion mosbesimi në Kuvend. Protesta paqësore e udhëhequr nga Kuvendi Kombëtar Qytetar; Kuvendi; Presidenti.
Mbledhja e nënshkrimeve	Faza 2, muajt 0–3	Neni 150 dhe ligji për referendumet. Qytetarët nënshkruajnë në formularët zyrtarë; Komisioni Qendror i Zgjedhjeve verifikon.
Mendimi juridik i Komisionit të Venecias	Muajt 1–6	Mendimet kërkohen nga shtetet dhe organet e Këshillit të Europës; nisma u kërkon autoriteteve shqiptare dhe Asamblesë Parlamentare të Këshillit të Europës ta kërkojnë atë.
Shqyrtimi i rrugës	Para çdo votimi	Neni 152. Gjykata Kushtetuese.
Hartimi i kushtetutës së re	Muajt 3–9	Një komision juristësh kushtetues dhe ekspertësh jopartiakë harton; një asamble qytetare e përzgjedhur me short shqyrton dhe propozon ndryshime; të gjitha seancat janë publike.
Përzgjedhja e Bordit Drejtues Kalimtar	Muajt 3–9	Deklarata Themeluese e Përbashkët e 3 tetorit 2026. Aplikim i hapur; veting i thellë; përzgjedhje sipas meritës nga një komision intelektualësh jopartiakë; short publik vetëm mes të barabartëve.
Miratimi	Muajt 9–12	Neni 177 dhe referendum detyrues. Kuvendi dhe populli; Komisioni Qendror i Zgjedhjeve nën vëzhgimin e OSBE/ODIHR-it.

Hapi	Kur	Baza ligjore dhe kush vepron
Decentralizimi brenda një shteti unitar	Muajt 12–18	Karta Europiane e Vetëqeverisjes Vendore dhe kushtetuta e re. Bashkitë dhe qarqet; prokurorët dhe policia nën SPAK.
Zgjedhjet e para sipas kushtetutës së re	Muajt 18–24	Kushtetuta e re. Komisioni Qendror i Zgjedhjeve.

Burimet

1. Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë (1998, e ndryshuar), nenet 2, 47, 150, 151, 152 dhe 177.
2. INSTAT, Censusi i Popullsisë dhe Banesave 2023 (popullsia rezidente 2 402 113); censusi 1989: 3 182 417; censusi 2011: 2 831 741. instat.gov.al.
3. Komisioni Europian, Raporti për Shqipërinë 2024, SWD(2024) 690, 30 tetor 2024.
4. GRECO, Raporti i Vlerësimit të Raundit të Pestë për Shqipërinë: parandalimi i korrupsionit dhe nxitja e integritetit në qeverinë qendrore dhe agjencitë e zbatimit të ligjit, Këshilli i Europës.
5. Christopher Jarvis, “The Rise and Fall of Albania’s Pyramid Schemes”, Finance & Development (FMN), vëll. 37, nr. 1, mars 2000.
6. Aristoteli, Politika, Libri IV.
7. Komisioni Qendror i Zgjedhjeve (KQZ), votimi me postë nga jashtë vendit në zgjedhjet parlamentare të 11 majit 2025.
8. IASSEE-RISE, Dokumentet 1–5 të Rinisjes Shqiptare: Peticioni; Kushtetuta e Re — e Shpjeguar; Dokumenti i Bardhë; Paketa e Dorëzimit Ndërkombëtar; Plani i Tranzicionit dhe i Rindërtimit Institucional. iassee-rise.org.
9. Këshilli i Europës, Karta Europiane e Vetëqeverisjes Vendore (1985), e ratifikuar nga Shqipëria.
10. IASSEE-RISE dhe Kuvendi Kombëtar Qytetar, Deklarata Themeluese e Përbashkët, 3 tetor 2026.
11. Ndryshimet në Kushtetutën e Republikës së Shqipërisë, prill 2008, të miratuara nga Kuvendi pa referendum.